

**ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЇ МОЛЮСКІВ РОДУ
FAGOTIA (GASTROPODA: PECTINIBRANCHIA: MELANOPSIDAE) УКРАЇНИ
Стельмашук Н.М.**

Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра зоології

Рід *Fagotia* (чорнушки) – прісноводні гребінчастозяброві молюски, які населяють переважно річки, рідше – інші проточні водойми Південної Європи, Передньої і Південно-Східної Азії, а, можливо, також Нової Каледонії і Нової Зеландії. В Україні цей рід представлений двома видами – чорнушкою загостреною *Fagotia acicularis* (Férussac, 1823) і чорнушкою крапчастою *F. esperi* (Férussac, 1823). Вони є ендеміками Дунайсько-Донської зоогеографічної провінції (Старобогатов, 1970) і поширені у нас лише у басейнах крупних річок Правобережжя (Дунай, Дністер, Південний Буг, Дніпро).

Як види *F. acicularis* і *F. esperi* вперше були описані А. Феруссаком у 1823 році, а у монографії Е. Ейхвальда (Eichwald, 1830), присвяченій геології, мінералогії, рослинному та тваринному світові Литви, Волині та Поділля, знаходимо першу згадку про знаходження чорнушок на території України. Пізніше густонаселені популяції цих молюсків Ю. Бонковський (Bąkowski, 1891) знайшов поблизу Миколаєва і Жидачева (Львівська обл.). Він згадує про них у своїй монографії, наголошуючи на тому, що це звичайні види молюсків для верхів'я Дністра. Про знаходження багаточисельних популяцій *F. acicularis* і *F. esperi* у басейні Південного Буга (у межах Вінничини) говорять В. І. Жадін (Жадин, 1952) та О. Ю. Новицький (1938). Окрім того, є відомості про поширення чорнушкових у басейні Дунаю (Поліщук, 1965) та у середній течії доплива Прип'яті – Горині (околиці Тучина, Козлина, Шубкового, Гориньграда Рівненської обл.) (Здун, 1976).

У сьогодення ареал цих молюсків на території України є розірваним. Його північна частина (Волинське Полісся) припадає на середню течію Горині та її притоку Случ. А північна межа південної частини ареалу цих тварин зсунулася далеко на південь. Нині вона виглядає так: Антонівка – Архангельське – Первомайськ – Могилів-Подільський – Атаки.

Ці молюски – реофільні тварини і мешкають виключно у чистих водоймах із швидкістю течії від 0,01 до 2 м/с, хоча найчастіше трапляються в тих їх ділянках, де швидкість течії становить близько 1–1,5 м/с. Щільність населення популяцій *F. acicularis* і *F. esperi* дуже різниться між собою, а саме: щодо *F. acicularis* цей показник, як правило, завжди значно більший. Чорнушки – тварини оксифільні. Зазвичай вони віддають перевагу тим біотопам, де оксигенізація води не менша за 12 мгО₂/л. Вони трапляються переважно у слабкокислому, слабколужному та нейтральному середовищах (рН 4,9–8,1). За нашими спостереженнями, оптимальними для їх оселення є глибини 0,8 м. Причому чорнушки здійснюють сезонні вертикальні міграції. В теплі сезони року вони зустрічаються на глибинах порядку від урізу води до 0,3–0,4 м. З настанням осінніх холодів вони мігрують на глибини до 2 м, де коливання температури менш відчутні, ніж на мілководді.

Оселяються ці тварини зазвичай на кам'янистих та піщано-галькових субстратах. Багаточисельні популяції чорнушок знаходили у ділянках річок, де є

численними виходи крейдяних і мергелистих порід (р. Горинь, Тучин Рівненської обл.). Часом *F. acicularis* і *F. esperi* здатні до фітофільності і трапляються на зануреній водяній рослинності (рогоз широколистий, латаття біле). Таке явище ми спостерігали на річці Случ. Ці молюски – добрі індикатори ступеня забруднення водою органічними речовинами, оскільки вони оселяються тільки в β -мезосапробній зоні водотоків.

Ретроспективний аналіз фауни чорнушкових України свідчить про те, що з моменту першого знаходження цих молюсків в Україні (Eichwald, 1830) і до наших днів відбулося зменшення загальної кількості їх популяцій, абсолютної чисельності їх і щільності населення. Основними причинами зникнення цих тварин є значна зарегульованість стоку річок, що призводить до сповільнення течії та забруднення промисловими стічними водами підприємств.